

Egy nevezetes sajtóper története és a politikus Orbán Balázs

A székely vértanúk (1854) történetét bemutató Téka-kötet¹ tanulmányának készítője, Károlyi Dénes, egyebek között említést tett arról, hogy a köztörténetben Makk-féle összeesküvésnéként ismert, Habsburg-ellenes forradalmi mozgalom első komolyabb összefoglalása a Székelyföld leírásának IV. kötetében, Orbán Balásztól származik.²

G. Mazzini „forradalomcsináló” politikájának hatása alatt az emigráns Kossuth 1851. június 25-én felhatalmazást adott Makk József tüzér ezredesnek a forradalmi mozgalom előkészítésére. A sokágú szervezkedés, amelynek Erdélyben nyúltak legmélyebbre a gyökerei, a legnagyobb erővel, de a szélesebb néptömegek mozgósítása nélkül, a forradalmi hagyományokkal rendelkező Székelyföldön indult meg.

A titkos szervezkedés székelyföldi irányítója, a szeretetreméltó és népszerű Török János – marosvásárhelyi református kollégiumi tanár, 1848-ban Marosvásárhely ifjúságának katonai kiképzője – sajnos, nem válogatta meg elég körültekintéssel munkatársait és a balavásári kulcsfontosságú találkozó szervezésével, jóhiszeműségében vétett a konspirációs szabályok ellen. Így történhetett, hogy legközelebbi munkatársa, az 1849-ben a bécsi kémiszolgálat ügynökévé szegődött Biró Mihály (Ignácz A.) kisgörgényi földbirtokos az egész mozgalom árulója, a császári hadsereg körzeti parancsnokságának informátora lett.

Török János elővigyázatatlansága, a konspirációs szabályok áthágása – Biró Mihály árulása miatt – a mozgalom székelyföldi vezetőinek életébe került. A marosvásárhelyi Postaréten 1854. március 10-én kivégzett három vértanú, Gálffi Mihály, Horváth Károly és Török János történetének megírása során Orbán Balázs nevezte először nyilvánosan elvetemült Júdásnak azt a Biró Mihályt, aki megítélése szerint (mert az első bizonyíték erre vonatkozóan csak 1940-ban látott napvilágot)³ az ártatlanok szenvedéseinek és halálának legfőbb okozója volt.

Biró röpiratban védekezett a leleplező írással szemben, majd rágalmozási sajtóvétség vádjával a pestkerületi törvényt alkalmazó sajtóbírószám előtt sajtóper indított Orbán Balázs ellen, abban a reményben, hogy az erdélyi ügyekben tájékozatlan sajtóbírószám esküdteit mesterkedéseivel félrevezetheti.

Az eredetileg 1870. december 20-án, 9 órára kitűzött tárgyalást⁴ a vádló kisgörgényi földbirtokos jogi képviselője, Füzeséry Géza ügyvéd, máig tisztázatlan megfontolásból, 1871 januárjára halasztatta.⁵ Orbán politikai taktikára gyanakodott, bár az idő múlását egy cseppet sem bánta, mert munkája sajtó alá rendezése, idejének javán túl, a személyes jelenlétet is megkövetelte. Emellett jó oka volt azt hinni, hogy megválasztott képviselőként – bár furcsa módon a választás előkészítése is késett (mint később kiderült, a képviselőház expedítúrájának adminisztratív hibájából)⁶ a bírósági tárgyaláson egyfajta helyzeti előnnyel indulhat.

Cseh Gusztáv rajza

¹ Székely vértanúk, 1854. Válogatta, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta Károlyi Dénes. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1975.

² Orbán Balázs: A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi és népismei szempontból, (IV. kötet). Pest, 1870. 153–162. old.

³ Jánossy Dénes: Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában I. Budapest, 1940. 752. old.

⁴ Magyar Országos Levéltár, 1526 utáni gyűjtemény, K. Papp Miklós gyűjteménye (R 147): Orbán Balázs levele K. Papp Miklóshoz. Pest, 1870. nov. 17.

Az eseményekben a fővárosinál jóval tájékozottabb erdélyi közönség a sajtóper ideje alatt valósággal felzúdult Bíró Mihály ellen. A kolozsvári Magyar Polgár – K. Papp Miklós lapja – cikksorozatát indított az áruól leleplezésére, a történetek dokumentatív bemutatására. Ezek sorában látott napvilágot Török Jánosnak a siralomházban írt, Bíró Mihályt leleplező levele.

A sajtóper első szakaszában a bíróság – mint azt Illésy Györgyné által, Fenyvessy Adolf és Vámbéry Gusztáv gyorsírói jegyzetei nyomán, Pesten, 1871-ben (Orbán Balázs szerint Bíró Mihály költségén és egyoldalú beállításában) kiadott brosrából⁷ tudjuk –, Orbánt, a kisgörgényi Bíró Mihály magánvádoló által emelt rágalmozási sajtóvétség vádjának terhe alól – 1871. március 2-án, csaknem 11 óras tárgyalás után – felmentette. A megfellebbezhetetlen ítélettel szemben a magánvádoló képviselője semmisségi panaszt jelentett be, és egyben taktikát változtatott.

Prókátori fufanggal levelével Kossuthnál próbált szerencsét.

Előadta, hogy mint becsületes ember és jóra törekvő hazafi, azért vállalta el az 1851. évi összeesküvés elárulásával vádolt Bíró Mihály védelmét, mert meggyőződött védcének ártatlanságáról és kárhoznátlan is kétségbeesettebb helyzetéről. Önmagát pedig olyan, az ügyfeleivel együttérző „szerencsétlen” ügyvédnek állította be, akire e per kimentele leírhatatlan hatással volt.⁸ A sajtóperrel kiadott, szóban forgó brosrát pedig azzal a nem titkolt szándékkal mellékelte leveléhez, hogy az emigráns kormányzó közvéleményt formáló állásfoglalását befolyásolva, védcene javára erkölcsi elégtételt szerezzen.

Amikor 1859-ben megnyiták az ország akasztófákkal és béklyókkal eltorlaszolt kapui, Orbán Balázs is hazatért, hogy a gyermekként elhagyott szülőföldet, annyi megpróbáltatás után megismerve, magához ölelje. Ekkor tapasztalta, hogy milyen kevéssé ismerik honfitársai önmagukat, történelmi múltunk, alkotó népünk életének kincseit. Azért vállalkozott a szoroson vett szülőföld legalább néhány szegletének feltárására,⁹ hogy általa a múlt erőtéljes törzskébe a jobb jövő termő ágát oltsa. A kormányzó a per idején tehát már tudott elvhű tisztelője nagy vállalkozásáról. A Székelyföld leírásának első három kötetét – 1870. október 29-én politikai hitvallásnak és ars poeticának egyaránt beillő levél kíséretében – küldte meg Orbán Balázs a rendületlen hazafiság nagy őrének.¹⁰

Ma sem tudjuk pontosan, csak következtetni lehet arra, hogy milyen erők álltak Bíró Mihály mögött. Orbán Balázs szerint nem is Bíró támada meg – vagy nemcsak ő –, hanem az a három excellenciás úr is, akire munkájában csakúgy, mint Bíró Mihályra, rásütötte az áruólók bélyegét.

Füzesséry Géza, aki 1871. március 31-én – ahogy megfogalmazta – „hóbortos írása” dacára, még rokonszennvel nyilatkozott Orbánról,¹¹ áprilisban már gyilkolni akart: „soha nem adok más tanácsot – jelentette ki –, mint melyet magam követek: én ez esetben nem sajtópereskedném, hanem agyonlőném ellenemet.”¹²

Kossuth hamar válaszolt a ravasz ügyvédnek. A válaszról azonban csak annyit tudunk, hogy a levélíró abban nem Füzesséry mércéjével mért.

A Kossuth-levélről tudomást szerzett Orbán Balázs is. Bíró Mihályék úgy remélték, hogy a levéllel ellenfelüket térdre kényszerítő hatalom került birtokukba.¹³

Orbán ekkor a tendenciózusan egyoldalú röpirat anyagát ellensúlyozandó, Helfy Ignácot kérte fel Kossuth tájékoztatására. Álláspontjának, eljárásának tisztaságát okmányokkal igazolta, amikor elküldte Kossuthnak Török János már korábban említett, emelkedett lelkületű utolsó levelének, továbbá Marosszék közgyűlési határozata jegyzőkönyvi kivonatának másolatait. Egyben felhívta a kormányzó figyelmét az erdélyi hírlapok Bíró-ellenes publikációira és arra a mintegy ötven nyilatkozatra, amelyekben a felségserzési per egykori elítéltei Bíró áruólónak nyilvánították.¹⁴

A vonatkozó Orbán- és a két Füzesséry-levél egyértelműen bizonyítja, hogy a manipulatív szándékon túl, Bíró Mihályék indulatai nagyobbak voltak a prókátor fufangjánál is.

A Kossuth által javasolt becsületszéki tárgyalást Orbán elutasította. Az összefüggéseiből kiszakított Kossuth-levél egy kis részének hírlapi publikálásával, illetőleg a levél felhasználására vonatkozó kossuthi intenciók figyelmen kívül hagyásával – hogy ilyenek voltak, azt Orbán Balázs sejtette – és a levél elejének elhallgatásával a vádoló Orbán Balázssal szemben valóban hatalomhoz, támadó fegyver birtokába jutott.

Orbán ekkor már csak abban reménykedhetett, hogy Helfy a kormányzónál kieszközölheti számára a Füzessérynek írott levél másolatát vagy egy hasonló értelmű másikat. Ő nem retirálhatott, mert megret-

⁷ MOL R 147: Orbán Balázs levele K. Papp Miklóshoz. Pest, 1870. dec. 9.

⁸ MOL R 147: Orbán Balázs levele K. Papp Miklóshoz. Pest, 1870. dec. 21.

⁹ Bíró Mihály sajtópöre báró Orbán Balás mint a Székelyföld leírása szerzője ellen. Pest, 1861 (sic!).

¹⁰ Magyar Országos Levéltár, 1526 utáni gyűjtemény, Kossuth-levéltár, Kossuth-gyűjtemény, Kossuth Lajos iratainak időrendi része (R 90): I 5318/a Füzesséry Géza levele Kossuth Lajoshoz. Budapest, 1871. márc. 31.

¹¹ MOL R 90: I 5289 Orbán Balázs levele Kossuth Lajoshoz. Pest, 1870. okt. 29.

¹² Uo.

¹³ MOL R 90: I 5318/a Füzesséry Géza levele Kossuth Lajoshoz. Budapest, 1871. márc. 31.

¹⁴ MOL R 90: I 5323 Füzesséry Géza levele Kossuth Lajoshoz. Budapest, 1871. ápr. 13.

¹⁵ Uo.

tenésének csak látszatával is Erdély közérületét fordította volna maga ellen, és nem fogadhatta el Kossuth javaslatát azért, mert helyesen látta, hogy annak csak az első sajtóper megkezdése előtt lett volna értelme, nem pedig utólag, a márciusi bírósági ítélet felmentő határozata, a semmitő törvényszék értelmezhetetlen ítélete, illetőleg a közvéleményt befolyásoló brosúra megjelenése után.¹⁴

Fűzesséry úgy tervezte, hogy a becsületszék tagjai majd a semmitő törvényszék mindenre kapható Bach-huszárjai közül toborozza. Terve azonban meghiúsult Orbán Balázs ellenállásán, aki ekkor, talán először szegült ellen Kossuth akaratainak, és a választott bíróság ítélkezésére rá sem hederített.

Véleménye az volt, hogy a becsületszék csak azonos színvonalon, erkölcsi alapon álló emberek között ítélkezhet, és Bíró egy erdélyiekből alakult becsületszék előtt meg sem állhatna, hiszen ott a nemzet véérébe ment át árulása, és ez ellen ő tíz évig nem is védekezett.¹⁵

Fűzesséry végül azzal fenyegetőzött, hogy az 1871. május 4-re kitűzött esküdtszéki tárgyaláson szóba hozza majd, hogy Orbán a becsületszékét – bár Kossuth Lajos ajánlotta – mégis visszautasította.

Nem sok reménye maradt Orbánnak, hogy ez a Tettey Nándor váci utcai könyvkereskedésébe, kettős boríték alatt várt levél 1871. május 3-ig megérkezik.¹⁷ S miközben nagy ideáljának a Székelyföld leírásából újabb kóteteket küldött, kétségek között, keserűen jelentette ki, hogy lelke megtört a honfájdalom súlya alatt.¹⁸

Az Orbán ellen vádaskodó Biróéknek végül is sikerült elérniük, hogy a per újratárgyalása alkalmával Orbán Balázst pénzbírságra ítéljék – de ők a remélt eredményt így sem érték el.

Benkő Samu állapította meg – a történettudós Orbán Balázsról emlékező írásában¹⁹ –, hogy a nagy székely tudós pályája, az utókor értékrendszeréből adódóan, alkotóelemeire forgácsolódott szét. Így történhet, hogy az erdélyi közvélemény ébresztgetésén lángoló hazaszeretettel és forradalmi eszmékkel munkálkodó, a Székelyföld félezer helységét gyalogosan bejáró tudós pályáját elválasztották a politikustól. Nyilvánvaló oka volt ennek általánosságban az, hogy pártja, a Függetlenségi Párt (1874) politikai célkitűzései vonatkozásaiban Magyarország önállóságáért harcolt, társadalmi alapját illetően azonban a kiegyezés oldalára állt, és így ellentmondásos helyzetbe került. Konkrétan pedig talán az, hogy már kortársainak egy része is leicsinylően nyilatkozott politikájáról.

A kormánypárti Daniel Gábor például úgy emlékezett rá, mint aki csak a kevés utánjárással elérhető sikereket kergette. Hangzatos ígéreteit és a székelység szája előtt elhúzott mézesmadzagot emlegette, és megmosolyogni való példaként annak a szolgálójának esetét hozta fel, aki Orbán Balázs bukásában a székelység elvesztett adómentességét siratta. De szándéka tisztaságát, meggyőződése erősségét és őszinteségét nem vonhatta kétségbe, és talán nem is vette észre, hogy írásában állításaival ellentmondásokba keveredett.²⁰

Az tény, hogy Orbán Balázs az országos fontosságú politikai kérdéseket – mint például a só árának vagy a dohánymonopóliumok ügyét – erdélyi specialitásban melegítette fel.

Politikai vonatkozású leveleit, hírlapi cikkeket, élcéit és országgyűlési beszédeit az illetékesek torkában megakadó csukaszálkának szánta.²¹ Elég, ha ezen a helyen közülük példaként a héjjasfalvi–gyimesi főút „mankón mászó” kormánybiztosának, gr. Bethlen János miniszteri biztosnak az esetére utalunk, akit Orbán korlátozott mozgásképessége és szakértelem hiánya miatt állított pellengérré. Vagy e témakörben 1871. december 15-én elhangzott beszédét említjük, ahol is szót emelt a Bach-rendszer alatt létrejött „utász”-konzorciumok garázdálkodásai ellen, és nyíltan kimondta, hogy az útszínalás Magyarországon alapjaiban hibás. De éppen így beszélt – képviselőtársai nyilvánossága előtt – az erdélyi folyók roppant nagy veszteséggel és pusztítással járó, a vetéseket és az utakat eliszaposító, hidakat romboló áradásairól.

Országgyűlési beszédei az országgyűlési naplókban és különnyomatban ma is olvashatók.²²

A képviselőház baloldalán, a „viharsarok”-ban foglalt helyet, ahol barátai között, mások mellett Mocsáry Lajos is, harcolt a nemzetiségek érdekeivel egybehangolt függetlenségi gondolat megvalósulásáért

¹⁴ MOL R 90: I 5324/a Orbán Balázs levele Helfy Ignáchoz. Pest, 1871. ápr. 22.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Orbán Balázs, a történetíró. In *Benkő Samu: A helyzetűdudat változásai*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 303–311. old.

²⁰ Orbán Balázs emléke. Szerkesztette *Boros György*. Kolozsvár, 1890. – Id. Daniel Gábor visszaemlékezése.

²¹ MOL R 147: Orbán Balázs levele K. Papp Miklóshoz. Pest, 1873. febr. 18.

²² *Orbán Balázs országgyűlési beszédei* I–VI. füz. (1871. okt. 7–1887. máj. 3.)

²³ *Magyar Országos Levéltár, családok, testületek és intézmények levéltárai*, Thaly család levéltára, Thaly Kálmán. (P 1747) 10. csomó, 6. tétel, 5303–5320. számok.

²⁴ MOL P 1747: 5303 Orbán Balázs levele Thaly Kálmánhoz. Kolozsvár, 1864. máj. 6.

²⁵ MOL P 1747: 5307 Orbán Balázs levele Thaly Kálmánhoz. Szejkefürdő, 1881. júl. 11.

²⁶ MOL P 1747: 5317 Orbán Balázs levele Thaly Kálmánhoz. Budapest, 1888. ápr. 27.

(Orbán maga is figyelemmel kísérte az együtt élő népek történelmi kölcsönhatásait), tőzsomszédságában a pattogó közírónak, Bartha Miklósnak és a Garibaldi légióját is megjárt későbbi pártvezérnek, Ugron Gábornak.

Thaly Kálmán egyik életrajzírója adatgyűjtésében egy helyen röviden utalt arra vonatkozóan, hogy Thalyt egykor barátság fűzte Orbán Balázshoz, 1864-től egészen Orbán haláláig. Ez a barátság eredményezte, hogy a székely tudós irodalmi kísérleteiben és későbbi munkáiban Thaly Kálmánnak szerep jutott. Még a politikai pályán is egy gyékényen árultak. Orbán ugyan radikálisabb, élesebb volt, de inkább ideális jellegű, Thaly Kálmán egyetemesebb.

Ha azonban megfontoljuk, hogy Orbán a céhenkivüliek világából, vagyis a közönség oldaláról közeledett a történettudományhoz és inkább gyűjtőnek, mint alkotónak vallotta magát, beláthatjuk, hogy elvbarátai között sajátos színű politikai árnyalatot képviselt.

Minden jel arra vall, hogy a Thaly–Orbán-levelezésnek csak egy kis töredéke maradt ránk.²³

Az első 1864. május 6-án Kolozsváron kelt. Orbán ebben tudatta barátjával, hogy amióta nem találkoztak, ő a külvilágról alig tudva valamit, szobája rideg falai között, remeteként rága a tollát, s fogyasztja a tentának sok szépet teremtő folyadékát, vagyis a Székelyföld illusztrált leírásán dolgozik. S miközben hírt adott arról is, hogy hiányt pótló munkája írása mellett nyaranta fényképész festőként táj- és városképeket, váralaprajzokat, feliratokat, régészeti és művészettörténeti tárgyakat örökít meg, gépies fordításának termékét, a Szaif Züliázán arab regegyűjteményét, Kelet tündérvilágának egyik példányát ajánlotta ismertetésre Thalynek.²⁴

Szívügye volt Szejke-fürdő, ez az erdei sétányaival, üde levegőjével európai viszonylatban is páratlan vidék. Kedveskedve invitálta barátai között Thalyt otthonos pihenésre, kitérő kosztot, kedves, intelligens fürdőközönséget, sok tanárt, ékes hölgykoszorút, jó társaságot ígért. Cserében csupán egy tucat használt magyar és tarokk-kártya elhozatalát várta el.²⁵

Választások alkalmával gyakran tapasztalta, hogy ellenfelei, alkalmanként visszaélve hivatali hatalmukkal, törvénytelen ségekhez folyamodtak. Ilyenkor ő is támadott, büntető eljárást követelt, hangoztatva, hogy hadd bűnhődjenek a gazok, és okuljanak a törvénytíprók.

Zord téli időben, anyagi veszteségeivel mit sem törődve, éjjel-nappal futkározott pártja szolgálatában. Az országgyűlésnek egyik leglelkiesmeretesebb tagja volt.

Gyakran segítette Thalyt a politikai életben. Erős sodrú stílusával, a politikai romanticizmus édes-keserves hangulatát érzékeltetve, humoros írásokban számolt be pártja rendezvényeiről. Megírta sikereit, a nagy ivászatokat és a tósztozást, a hangveszejtő élményeket és a dikciók történetét. Még Jókai-va! is szembeszegült, világra szóló skandalummal fenyegetőzött – a közös ügy dekorált tányérnyalójának titulálta az író –, egy Petőfi-émlékünnepség áhítatának korteskedéssel tervezett profanizálása miatt.²⁶

Leveleiben a pártja hétköznapijaira vonatkozó adatokon túl, élete személyes, olykor intim vonatkozásaira is kitért.

De leggyakrabban soha nem szűnő honszerelmével foglalkozott.

Kálnoki Kis Tamás

*Úrasztali terítő sarokhímzése.
Észak-Magyarország, XVII. szd. közepe (Hornyák László)*